

МОГУ ЛИ КРЕАТИВНЕ ЕКОНОМИЈЕ ДА ПРОИЗВОДЕ ОДРЖИВА РЕШЕЊА? НЕКА ЕВРОПСКА ИСКУСТВА

DOES THE CREATIVE ECONOMY PROVIDE A SUSTAINABLE URBAN FORM?
SOME EUROPEAN EXPERIENCES

Сажетак

На примеру три изведена пројекта, Риа 2000 у Билбаоу, Емшер парк у Рурској области и Гасометар град у Бечу, разматра се релација између креативних економија и одрживости. Иако се три пројекта у стручној јавности сагледавају пре свега као примери обнове у духу нових економија, па се у том смислу и воде расправе, у овом раду је полазиште другачије. Намера је да се пројекти погледају из другог угла и да се њихов однос према одрживости стави у средиште интересовања. Овакво опредељење аутора базирано је у ставу да две филозофије не само да имају додирне тачке, већ се по значајном броју питања преклапају или деле заједничке вредности и опредељења. Са таквим циљем у виду, у раду се дефинише сет критеријума одрживости и спроводи анализа три пројекта. Низ заључака потврђује полазни став, што пред урбанисте и планере ставља нова питања и доноси нове изазове истраживачима и свима онима који се физичким простором и одрживошћу баве.

Кључне речи: одрживост, нове економије, урбана обнова, Емшер парк, Гасометар, Риа 2000.

Увод

Радикалне социјалне и физичке трансформације урбаног и регионалног простора карактеришу прелазак у нови миленијум и прве године новог столећа. Не само да се трансформишу идеје о урбаном и просторном, и јављају нови концепти, нове идеје и визије, већ се и целокупан друштвени миље мења и поприма обележја која су до скора била само предмет спекулација или смелих визионарских проспекција. Оквир за делање планера, урбаниста и архитектата је другачији

Abstract

Three urban redevelopment projects recently undertaken in Europe—Ria 2000 in Bilbao, Spain; Emscher Park in Germany; and Gasometer in Vienna, Austria, are presented and discussed in the paper. All three innovate on three independent levels—culture, economy and urban organization, and provide high quality places to assist their cities and regions to cope with a global competitive environment. All three were also designed to represent the best of the sustainable practice in Europe at the time. In the same time, the basic philosophy of all three is deeply rooted in creative economies and elaborate their basic principles. The paper explores their design solution in order to identify the points where creative industries and sustainability meet, and investigates if, and to what extent, they comply with the principles of sustainability. Urban design and physical space are in focus, while other areas are considered as long as they contribute to the design, or reflect a credo that architecture and urban design are among those that play a central role in building cities' reputation and character. The author argues that all three materialized some of the basic principles of sustainability, by elaborating ideas of genius loci and the relationship between identity and locality. Emscher Park has been the most successful in demonstrating how the brownfield site and devastated area could be transformed into the cultural landscape. Ria 2000 brought in a new interpretation of balance between the man made and natural environments. Gasometer has been least successful, and rather its solutions go after the traditional redevelopment paradigm.

Keywords: sustainability, creative economies, urban design, urban redevelopment, Ria 2000, Bilbao, Emscher Park, Gasometer Vienna.

* Проф. др Милица Бајић Брковић, редовни професор Архитектонски факултет Универзитета у Београду

под притиском глобализације и растућег информатичког простора, покрета као што је одрживи развој, растућег утицаја медија или императива повезивања и интегрисања. Мења се урбана култура, чак и сам појам урбане културе, а перцепције изгледне будућности се све више везују за вредности које региони, или умрежени градови и земље деле, или који их повезују (Бајић Брковић 2002).

У таквој динамичној и променама стално изложеној реалности многи европски градови и региони предузимају велике пројекте урбане обнове и улазе у пројекте који их стављају на мапу света и уводе у утакмицу на глобалном нивоу. Позната питања како обновити наслеђено и како третирати наслеђено, сада се опет постављају али у контексту другачијих вредности и са другачијим циљевима.

Међу многобројним пројектима који су изведени протеклих неколико година, налазе се и три која су посебно привукла пажњу јавности: Риа 2000 у Билбаоу, Емшер парк у Рурској области, и Гасометар у Бечу¹. Сва три су изведена у духу принципа и филозофије креативних економија повезујући културу, економију и урбану организацију, и сва три доносе креативна и нова решења у истраживању веза између три домена и њиховог физичког израза. У сваком појединачно, специфични простори су били креирани као одговор на специфичности средине и специфичности захтева који произилазе из средине, али уз јасно изражени и високо постављени

циљ афирмације сопственог региона или сопственог града и уз пуно разумевање колико урбани дизајн и планирање у томе играју важну, некада и пресудну улогу.

Сва три пројекта су јединствена и у једном другом смислу што их чини посебно привлачним за урбанисте. Њихови идејни и концептуални творци су настојали да понуђеним решењима досегну идеал одрживости у домену просторне организације, функције и урбаног дизајна. Изаиста, у многим приликама се ови пројекти представљају као добри примери одрживих решења у духу знања и веровања с краја деведесетих година прошлога века. Свакако да постоје и они који су скептични према оваквим тврдњама и питање колико су ова решења одржива и у ком смислу су одржива, је предмет дебате која још увек траје.

У овом прилогу су изложени резултати истраживања о томе шта чини решења ова три пројекта одрживим и у којој мери, са циљем не само да се провери одрживост решења, већ и да се размотри питање односа између одрживости и нових економија. Акцент је на физичком простору и функцији, док нас питање форме и естетике мање интересује. Остали аспекти одрживости, на пример социјална или енвайронментална одрживост, се разматрају само ако су у вези са физичким простором и доприносе физичкој организацији простора и урбаном дизајну у складу са кредом да су архитектура и урбани дизајн међу кључним чиниоцима који изграђују карактер и репутацију градова.

КРЕАТИВНЕ ЕКОНОМИЈЕ И ОДРЖИВОСТ: КОНФЛИКТ ИЛИ САРАДЊА?

Традиционални приступ урбаној обнови је увек економију стављао у средиште пажње. И док је такав приступ произвео у многим срединама изузетне резултате, о чему сведоче бројни примери широм света, постоје и други примери који говоре о другачијем приступу и другачијој филозофији, а који су исто тако произвели запажене резултате. Неки од њих, као на пример ови који се у овом прилогу разматрају, су постали познати широм света захваљујући иновативним решењима и добробити којим су допринели развоју својих градова и региона. Креативна решења у оваквим случајевима долазе из области које конвенционални приступ не сматра економски исплативим, као што су, на пример, култура или знање.

Концепт креативних економија се појавио пре непуну деценију. Виђен као израз пост-индустријског друштва, у

* Избрани примери су били предмет ауторових истраживања рађених током студијских боравака 1999 (Немачка), 2005 (Шпанија, Аустрија) и 2006 (Аустрија) у склопу истраживачког пројекта Урбана трансформација и одрживост.

оквиру којег се продукција помера од стварања материјалних добара ка знању и креирању културних продуката, брзо је освојио оне који се градом и простором баве и данас је међу доминирајућим филозофијама урбаног развоја и урбане обнове. John Howkins је указао на ово још 1996-те када је уочи промене у структури промета у САД, где су ауторска права и права за објављивање (copyrights) надмашила остале извозне секторе, укључујући извоз аутомобила, авиона и пољопривредних производа (Howkins, 2001). На сличан начин говори и Peter Hall када говори о градовима које карактерише креативност и иновација, наспрам градова двадесетог века који су саобраћајна чворишта или индустријски центри (Hall, 2001).

Узимањем културе или знања као економских покретача мења се поглед на „место“, као и перцепција урбанитета и креативности. На овај начин се отварају нове могућности за градове и то не само оне који већ имају важну улогу и важе за центре, да учествују у утакмици на регионалном или светском нивоу у стицању престижних позиција у привлачењу капитала и људи. Са порастом њиховог значаја и конкурентности расте и одговорност политичара и професионалаца у тражењу начина и путева како би привукли пословне људе и капитал, али и оне који припадају тзв. „креативној заједници“ („creative community“) која је, као нови феномен, у успону широм света. Као што Hall наводи: „Наступиће ново златно доба за оне градове који могу да понуде иновације на

три независна нивоа: културе, економије и урбане организације. Славни ће постати они градови који ће комбиновати поруке које долазе из Атине и Лондона на пољу културе; Манчестера, Берлина и Силиконске долине у домену технологије; и Рима, Њујорка и Париза по питању урбане организације. У глобалној утакмици између метрополитенских регија оне које су креативне на сва три поља ће преживети“ (Hall, 2001).

Концепт креативних економија је од многих хваљен, и очекивања и надања од градова који су их већ интегрисали очекује се много. На другој страни стоји скептицизам и сумња да је у питању тек један блесак и помодност, усамљени случајеви неколико градова који су захваљујући умешно изведеној урбаној реконструкцији доспели на мапу света. За многе појава креативних економија најављује смену, где одрживост као још увек недовољно афирмисана и у професионалном смислу недоречена филозофија бива замењена другом и другачијом. Одрживост бледи и нестаје, нове економије расту и заузимају простор. За друге, нове економије афирмишу одрживост. По њима, оне нуде нову платформу за њену пуну афирмацију и омогућавају да се принципи одрживости преточе у реалност и физичку форму. Тако се нове економије најављују као напредна форма одрживости примерена времену глобализације и генерализованих вредности које владају у развијенијем делу света (Бајић Брковић 2007).

ОДРЖИВОСТ И УРБАНИ ДИЗАЈН

Урбана одрживост се дуго држала стандардног оквира еколошких квалитета простора и социјалних институција, односно обезбеђења квалитета живота без обзира на физичку форму, урбану структуру или успостављање веза између социјалних и еколошких квалитета, и урбане форме. Новија истраживања као и изведени пројекти говоре, међутим, у прилог тези да се одрживост може манифестовати и на плану урбаног физичког окружења па одатле и појачани напори да се ближе дефинишу одреднице одрживог урбаног дизајна односно урбане форме (English Partnership, 2004).

Одржива урбана организација и одрживи урбани дизајн креирају места особеног карактера која испуњавају стандардне захтеве функционалности а истовремено привлаче и плене посебношћу, атмосфером или лепотом. Таква места повезују људе и простор, кретање и урбану форму, природно и створено окружење, она представљају одговор који произилази из посебности окружења или које је комплементарно окружењу.

Одрживи урбани развој и дизајн препознају и уважавају да развој није само раст или некада уопште није раст, а да је свака промена у простору у сагласју са носећим капацитетом простора или у границама које простор има *vis-a-vis* промена. Одржива урбана форма негује културни диверзитет и подржава заједничке вредности заједнице. Њена решења су у складу са природним карактеристикама локације и уважавају климу, морфологију простора, слободне просторе и еколошке карактеристике.

Генерални принципи одрживости се све чешће истражују са становишта урбане форме и организације физичког простора, па тако постојећа литература бележи пораст критеријума и стандарда применљивих у овој области. За потребе анализе три случаја која се у овом раду обрађују, коришћени су следећи критеријуми одрживости:

1. *Идентитет и карактер*. Урбана организација простора и дизајн који су одговор на својства окружења, промовишу локалне вредности, карактер и културу.
2. *Читљивост*. Места која имају јасну слику, појавност, и која је лако разумети. Места у којима се лако оријентишемо, која нас не збуњују и не изазивају недоумицу. Читљива места имају своје оријентире, кључне тачке, чворишта и омогућавају људима добро сналажење у простору.
3. *Квалитет јавног простора*. Јавни простори и путеви који су атрактивни, безбедни и доступни за све сегменте корисника, укључујући и оне са посебним потребама.
4. *Интеграција новог и старог/наслеђеног*. Урбано окружење које интегрише наслеђено и не заступа тоталну реконструкцију. Места која интегришу нове вредности у старо или обратно, и чијим решењима се стварају и промовишу нови квалитети.
5. *Рециклажа*. Пренамена и обнова запуштених и запостављених делова града и земљишта са циљем оздрављења урбаног окружења и рационалног коришћења урбаних ресурса.
6. *Повезивање природног и створеног окружења*. Повезивање са природом доноси нови квалитет и „враћа“ улогу природи. Одрживи развој и дизајн нас информишу и подсећају да је наше место у природи и природном поретку окружења. Одржива решења стварају везе и токове отвореног и природног и отварају се према израђеном и са њим повезују.

7. *Креирање „културног пејзажа“*. Пејзаж који је осмишљен, креиран и реализован вољом, маштом и интелигенцијом људи и доприноси „зеленим везама“ и токовима природног окружења у граду или региону.
8. *Разумевање утицаја на животну средину*. Одрживи урбани дизајн уважава утицаје које грађена средина има на окружење и о томе води рачуна. Одрживи урбани дизајн никада неће подстицати пораст негативних утицаја већ ће, напротив, тежити да решења буду у складу са принципом минимизирања штетних утицаја на окружење. У том смислу, пажња ће бити посвећена не само просторној организацији, већ и начинима како се простор и ресурси користе, материјалима, начинима градње и техничко-технолошким решењима.
9. *Балансиран развој и изградња*. Успостављање равнотеже са становишта економских, социјалних, просторних, еколошких и функционалних захтева је императив одрживог дизајна.
10. *Диверзитет*. Одрживи дизајн креира места богата могућностима која обезбедјују избор захваљујући мешању функција и богатству понуђених решења.
11. *Коришћење локалних ресурса и знања*.
12. *Лакоћа кретања*. Места којима се лако приступа и која немају баријере. Интегрисани различити видови саобраћаја.
13. *Оријентација*. Места која препознајемо и у којима се лако сналазимо.
14. *Јавна сигурност и безбедност*.

ИЗАБРАНИ СЛУЧАЈЕВИ

1. Рио 2000, Билбао

Урбана ренесанса Билбао-а је кренула средином деведестих година прошлог века када је покренут пројекат обнове дистрикта Абандоибара, некадашње зоне луке и складишта. Шира јавност и међународни медији су урбану трансформацију Билбаоа једногласно приписивали архитектури и у првом реду новоизграђеном музеју Гугенхајм (Guggenheim effect), чувеном делу Frank-a Gehry-ја. Многи натписи из тог времена говоре о „окидач“ ефекту овог здања и генерално га представљају као икону и заштитни знак Билбао-а. За многе људе и данас Билбао је и даље Гугенхајм. Иако за долазак на мапу света Билбао многоме може да захвали изузетном делу Gehry-ја које је свакако померило границе у

архитектонском дизајну и конструкторству, ипак, обнова Билбаоа је далеко шира, свеобухватнија и комплекснија. Иза оног што данас видимо у дистрикту Абандоибара лежи вишегодишњи огроман труд и заједнички рад националних, регионалних и локалних институција, укључујући бројне актере из привреде, политике, друштвеног и привредног живота земље.

Сл. 1.
**Гугенхајм
музеј као
икона и
заштитни знак
Билбао**
Fig.1.
**Guggenheim
museum- a
popular icon of
Bilbao**

Сл. 2.
**Гугенхајм
музеј – детаљ**
Fig.2.
**Guggenheim
museum – a
detail**

Cesare Pelli je bio konceptualni planer-urbaniста за ceo kompleks Абандоибара. Кутура је препозната као главни мотор развоја и полазиште за урбану обнову, схваћена и интерпретирана у садејству (1) локалног идентитета (2) архитектуре и урбаног дизајна (3) историјског и градитељског наслеђа, и (4) уметности и музике. Ове компоненте су чврсто повезане и сва решења која видимо у Абандоибарри су резултат тих веза.

Локални идентитет је инкорпориран у решења кроз препознавање и уважавање карактера града, његове богате прошлости и историјско-културног наслеђа. Оно што чини особеност приступа је препознавање друштвеног живота и социјалних вредности као што су поштовање и уважавање сопствене прошлости и знакова националног идентитета, затим, уважавање природног окружења и препознавање природе и отворених простора као битних елемената квалитетног урбаног окружења. Решења дефинисана у концепту а која су затим доследно спроведена кроз разраду, односе се и на симболику простора и давање простора урбаним симболима. Тако је индустријска прошлост

града материјализована кроз специфична дизајнерска решења или пак новим и другачијим коришћењем објеката и простора некадашњих складишта или лучке опреме. Тако, старе структуре не представљају сачуване успомене на давну прошлост, оне својим обликом подсећају или носе обележја прошлости али својом функцијом припадају данашњем времену.

Намена земљишта је брижљиво планирана како би у потпуности рефлектовала или материјализовала усвојене принципе обнове. Појас уз леву обалу реке Нервион је дом неколико музеја, концертне дворане, и центар отворених јавних простора, док су остале функције, као што су становање или пословање, заступљене у веома ниским пропорцијама и не заузимају централне локације. Дуж реке је изграђена дуга променада са бројним пјачетама, зонама за одмор, мини амбијенталним целинама или пак зеленим површинама. Десна обала је знатно гушће изграђена, ту су смештени Deusto Универзитет, библиотека и скупштинско здање универзитета, затим стамбени комплекси и објекти пословања.

Сл. 3.
Саобраћајно премошћавање јавних простора
Fig. 3.
Public transport and public spaces: working together

Сл. 4.
Транзитна саобраћајница
Fig. 4.
A through street in Bilbao

Планерска решења укључују такође: (1) Билбао метро који тангира зону и омогућава лаку доступност Абандоибари као и ефикасне везе са осталим деловима града (2) брижљиво планирану намену земљишта у свим додирним зонама (3) лак приступ свим корисницима укључујући и онима са посебним потребама (4) брижљиво планирана саобраћајна решења, нарочито она која пролазе кроз ову зону, као што су потези транзитног саобраћаја денивелационо решени и (5) парцијалне интерполације примењене у реконструкцији затеченог урбаног ткива које у пуној мери одражавају принципе усвојене као полазишта.

Архитектури и дизајну је дата водећа и истакнута улога. И заиста, међу многим местима и градовима широм света у којима је архитектура одиграла значајну улогу у креи-

рању њихове слике града, Билбао са иконичном сликом Гугенхајма представља сигурно један од најистакнутијих примера. Иако су у истој зони подигнути и други објекти значајних ствараоца и светски признатих архитеката, као што су Еускалдуна конгресни центар или чувени мост који је пројектовао Calatrava, ипак Gahry-јева зграда обележава овај простор и даје му печат.

Две трећине реконструисаног подручја је намењено јавним отвореним просторима. Интегрисање јавне уметности је конзистентно спроведено на читавом потезу где су постављене бројне скулптуре, инсталације или пак архитектонска решења која следе принципе интегрисаног деловања архитектуре и скулптуре.

Сл. 5.
**Јавни простори у
Абандоибари**
Fig. 5.
Public realm in Abandoibarra

Сл. 6.
**Уметност у јавном
простору**
Fig. 6.
Public art

2. Емшер парк, Рур

Емшер парк је пример рехабилитације brownfields-а великих размера. Данас велики регионални парк, некада је био средиште тешке индустрије-прераде челика и рудника угља, у региону Рур. Комплекс је величине око 800km² и лежи у густо насељеном подручју са око 2 милиона становника. Захваљујући структурним променама из друге половине двадесетог века, тешка индустрија је напустила овај регион остављајући за собом високу загађеност тла и вода, девастиране отворене просторе, економске структурне проблеме, и бројна индустријска постројења, складишта и инсталације као

заоставштину две стотине година дуге индустријске производње.

Иницијатива да се приступи обнови овог региона је покренута почетком осамдесетих година прошлога века, док је сам пројекат кренуо у реализацију 1989. год., под именом „Међународна изложба градитељства“- IBA. Десет година касније пројекат је успешно приведен крају са око 200 реализованих мањих или већих пројеката и кроз бројну сарадњу и партнерство локалних и покрајинских влада, предузетника, локалних управа, НВО-с, грађана, професионалаца, итд.

Око 200 пројеката различитих намена и величина је реализовано на потезу између градова Дуисбурга и Камена, укључујући Оберхаузен, Есен и Гелзенкирхен. Већ на самом почетку било је јасно да традиционална парадигма обнове овде неће произвести добре резултате, па су први кораци били посвећени управо питању-како покренути обнову и какву филозофију обнове применити.

Сл. 7 и 8.

Emscher регион у прошлости

Fig. 7, 8.

Emscher region in the past

Имајући у виду проблеме који су се на овом подручју затекли, као и физичку величину захвата, закључено је да се само великим захватима и великим пројектима може одговорити на бројне изазове обнове овог региона. У том смислу, разрађен је и дефинисан сет полазишта која су имала за циљ да воде све процесе, од планирања преко управљања, до дизајна:

1. Регион треба да буде обновљен и даље развијан у духу и у складу са принципима „Baukultur“, у оквиру кога ће архитектура водити и организовати планирање, односно планерске акције.
2. Старе структуре ће бити интегрисане у нове, или ће се третирали заједно у зависности од локалне ситуације и специфичности пројекта.
3. Економија и привредне активности треба усмерити ка гранама и делатностима наклоњеним окружењу (тзв. environment friendly) као што су култура, одмор и рекреација, забава и сл.
4. Регион ће се трансформисати и даље развијати на бази „један по један“, односно „случај по случај“.
5. Еколошка рационалност је једнаковредна економској рационалности.
6. Учешће непосредних корисника, односно грађана ће бити консеквентно спроведено у свим фазама рада, од процеса иницирања пројекта, преко планирања, дизајна, до имплементације.

На бази ових полазишта дефинисани су следећи критеријуми:

1. Задржавање оригиналних, тј. затечених структура и њихово прилагођавање новим наменама које ће бити у пуном складу са њиховим карактером, односно захтевима новог коришћења.
2. Старе структуре добијају нова значења и њихово коришћење је базирано на иновативним решењима и на неконвенционални начин. Наслеђене индустријске структуре не могу стајати као симболи прошлости нити се третирати као музејски експонати, већ морају постати центри уметности и креативности новог доба.
3. Доследно спроводити поновно коришћење постојећих зграда и објеката уз претходно изведену санацију и реконструкцију.

Сл. 9, 10.

Новe намене у старим структурама

Fig. 9, 10.

New uses of old structures

4. Градити на већ постојећем грађевинском земљишту и штитити пољопривредно земљиште и отворене просторе, како би се успоставила или задржала равнотежа према постојећем густо изграђеном простору на регионалном нивоу.
5. Поставити принцип еколошке ефикасности у свим сферама деловања а нарочито код обнове објеката, примене грађевинских материјала, реконструкције и санације старих објеката.
6. Отворене јавне просторе, парковске површине и генерално зелене просторе третирати као приоритетне у смислу намена површина и дефинисања простора за изградњу.
7. Интегрисати уметност у просторна и физичка решења објеката.

Емшер парк је скуп великог броја различитих пројеката, међу којима су неки постали и светски познати. Њихова иновативна решења су заслужна за репутацију коју уживају.

Емшер пејзажни парк који повезује Дуизбург и Оберхаузен је један од седам регионалних зелених коридора који је инкорпоран у систем паркова европског значаја. Он се пружа дуж некадашњих индустријских путева и колосека и укључује променаде, пешачке стазе, шеталишта и водени парк. Његови паркови чувају успомену на индустријску прошлост а заштитне зоне између паркова су планиране као рекреативне површине. Велики део индустријских структура налази се у овом потезу.

Золлверейн жељезара у Есену сигурно спада међу најмонументалније споменике индустријској прошлости у Европи. Некадашња жељезара је данас центар за извођачке уметности где многе позоришне трупе изводе представе. Ту је смештен такође и музеј и графички дизајн центар. Овај комплекс који је у потпуности смештен у некадашњим индустријским објектима је 2002. године проглашен објектом светске културне баштине. Други изврстан пример рециклаже је Оберхаузен гасометар, структура висока 118m и 68m широка која се данас користи као изложбени простор и позоришна сцена. Годишње овај центар посети преко 600 000 посетилаца.

Проспер III је стамбени комплекс подигнут за око 2 000 људи. Конципиран и изведен у духу савремених трендова у урбанизму представља пример модерног дизајна и смелих функционалних решења тзв. „вртног села“ у

коме је становање само једна од функција. Комплекс је замишљен као инкубатор развоја на овом подручју и од оснивања је преко 20 малих производних јединица овде настало. Ово је такође и пример бриге за животну средину где су еколошка питања једнако значајна као и економска или функционална и чији третман је доследно спроведен у свим аспектима планирања, пројектовања и градње, на пр. даљински систем грејања је базиран на чистим изворима енергије, систем отпадних вода сакупља и кишницу која се затим поновно користи, док су захвати оздрављења тла и замене загађених слојева здравим, стандард за почетак било које градње.

Дуизбург лука је даљи добар пример урбане обнове у зони Емшер парка. Некадашњи пристани и лучка зона су трансформисани и данас је то подручје разних функција и намена које укључује становање, пословање, уметничку колонију и сл. Принцип социјалне диверзификације је међу основним који су поштовани приликом планирања ове интервенције.

3. Гасометар, Беч

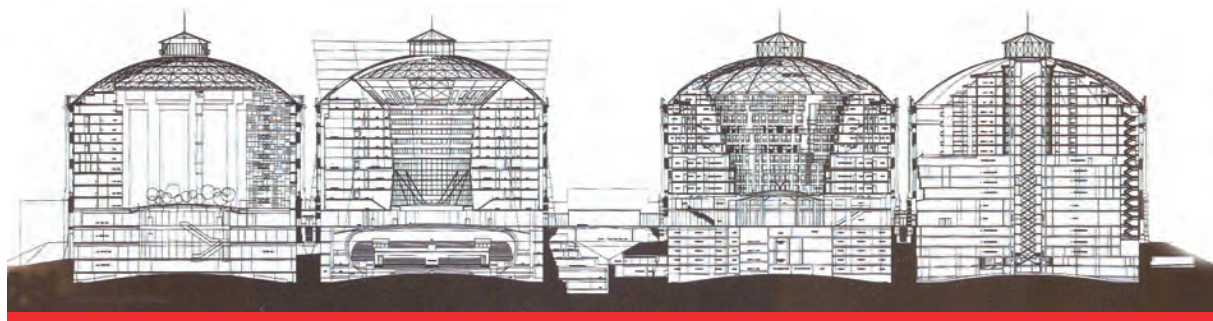
Гасометри су нека врста силоса или великих контејнера који су током деветнаестог века служили за складиштење гаса који се добијао као споредни производ сагоревања угља и који је коришћен као енергетски погон за уличну расвету и за домаће потребе у домаћинствима широм Европе током деветнаестог и почетком двадесетог века. Постепено гас добијен од угља је потискиван и замењиван природним гасом и потреба за гасометрима је постепено нестајала. И данас се у неким деловима Европе могу видети те старе структуре, данас најчешће са новом наменом прилагођеном данашњем времену и потребама.

Бечки гасометри су били изграђени 1889. год. у Simmering дистрикту када су локалне власти донеле одлуку да спроведу гасификацију града и осавремене градску инфраструктуру. У то време то је био највећи гасни систем изграђен у Европи и спадао је међу највеће инвестиције на тлу старог континента. Комплекс се састоји од четири независне цилиндричне структуре, свака висине 70m и са пречником од 60m. Погон је угашен средином 80-тих година прошлог века и празни гасометри су стајали преко једне деценије у средишту Simmering дистрикта.

1996. године градска влада је донела одлуку да се приступи обнови Simmering дистрикта и комплекс Гасометра је евидентиран као посебно значајно место у овом великом пројекту. У то време комплекс је већ имао статус једног од градских чворишта и био евидентиран као споменик градитељског наслеђа. Расписан је међународни конкурс за обнову Гасометра чији су победници били Jean Nouvel, Man-

Сл. 11.
Бечки гасометри
Fig.11.
Gas-o-meter, Vienna

Сл. 12.
Бечки гасометри-пресек
Fig.12.
Gas-o-meter-a detail

fred Wehdom, Wilhelm Holzbauer и Team Coop Himmelblau. Сваки тим је освојио разраду по једног гасометра док је пројектни задатак био заједнички за све тимове.

Гасометар комплекс је званично завршен 2001. године и данас је познат под именом „Гасометар град“. То је пример рециклираног објекта реконструисаног у складу са принципима модерног урбаног дизајна и са решењима блиским савременом разумевању функционисања комплексних структура мешовите намене. „Гасометар град“ има улогу иницијалног пројекта који ће подстаћи развој у Simmering дистрикту и као такав представља фокалну тачку у простору. Инфраструктурна и саобраћајна решења су рађена за цео дистрикт имајући у виду развој Беча, што се огледа, на пр., у саобраћајним решењима метролинија које омогућавају лаку и ефикасну доступност овом делу града, односно комплексу, или у изградњи комплементарних пословних или разоноди намењених објеката у непосредном окружењу, на пр. центар забаве „Eagle and Ant“. У Simmering дистрикту урбана обнова је и даље у току и планира се даље изградња око 150 000m² стамбеног и пословног простора.

Сл. 13.

Попречни пресек кроз гасометре

Fig. 13.

Cross sections of the towers

Сваки од четири гасометра је у функционалном смислу подељен на неколико зона. Подземне етажe су намењене паркирању и интерним саобраћајним комуникацијама. У приземљу усмештене углавном комерцијалне делатности, угоститељство и забава. Следећи блок етажа је намењен пословању, док је становање лоцирано у горњим етажама. Цео комплекс обухвата око 70 радњи, ресторана, кафеа, винотеку, мултиплекс биоскоп са 12 сала, просторије за пријеме, забаву и сл. Затим, ту су смештени и Национални архив Беча и пословни простор од око 11 000m². У комплексу је изграђено 615 стамбених јединица, и студентски дом са 230 постеља.

Гасометар је веома популаран међу Бечлијама и тврди се да је у економском смислу успешан. Као ново обележје града годишње га посете хиљаде људи из свих делова света. Рачуна се да је само у последњих пет година „Гасометар град“ посетило више од пола милиона посетилаца.

АНАЛИЗА

Приказана три пројекта на најбољи начин представљају суштину креативних економија и начине како се та развојна филозофија примењује у пракси и преводи на прагматична решења. У сва три случаја подстицај развоју је био запажен и креиране су додатне вредности захваљујући којима су градови и региони где су пројекти смештени доспели на мапу света. Њихова улога у даљем развоју и афирмацији креативних економија је неспорна, а урбана решења која нуде се високо котирају на листама успешних пројеката који су изведени у последње две деценије широм света.

Али, да ли су њихова решења и одржива? Да ли су и у ком смислу ови пројекти понудили решења која доприносе одрживости урбаног окружења и да ли оправдавају репутацију која их прати и на том плану? Они и нису покренути са другим циљем већ да дају допринос оздрављењу градова и региона у којима се налазе и обезбеде окружење које је одговор на захтеве данашњице, али која ће истовремено чинити оквир и за будући развој градова и подручја. Изналажење одговора на ова питања има далеко шире импликације, одражава се на праксу урбане обнове и обогаћује наша данашња сазнања о одрживим решењима и њиховој физичкој интерпретацији.

Анализа спроведена за потребе овог рада је обухватила сегмент питања везаних за просторну организацију, функције и креирање физичког простора, повезаних са сегментима социјалних и енвайронменталних питања у деловима где остварују чвршће везе или се преплићу. Анализа је била спроведена на основу групе критеријума претходно изложених а резултати су приказани у следећој табели.

Табела 1. Анализа одрживости

Критеријум	Риа 2000	Емшер парк	Гасометар град
<i>Идентитет и карактер</i>	○○○	○○○	○○○
<i>Читљивост</i>	○○○	○	○
<i>Квалитет јавног простора</i>	○○○	○○○	○
<i>Интеграција старог и новог</i>	○	○○	○
<i>Поновно коришћење земљишта и рециклирано земљиште</i>	○○○	○○○	○○○
<i>Интеграција природног и створеног окружења</i>	○	○○○	
<i>Размевање и интегрисање енвайронменталних утицаја</i>	○	○○○	непознато
<i>Креирање "културног пејзажа"</i>	○	○○○	
<i>Уравнотежен развој</i>	○○	○○	○
<i>Диверзификација</i>	○○	○○	○○○
<i>Коришћење локалних ресурса и локалног знања</i>	○	ресурси	ресурси
<i>Лакоћа кретанја и интерна доступност</i>	○○○	○	○
<i>Доступност и веза према централним фокалним такама</i>	○○○	○	○○○
<i>Оријентација</i>	○○○	○	○
<i>Јавна сигурност и безбедност</i>	непознато	непознато	непознато

○ ниско заступљено ○○ средње заступљено ○○○ високо заступљено

У сва три случаја простори јаког идентитета и особеног карактера су били реализовани. Сва три су била изведена на рециклираном земљишту или у оквиру рециклираних објеката и у сва три случаја су локални ресурси били ангажовани. У том смислу, ови пројекти представљају изузетне примере одрживих решења и упућују на начине како се постојећи ресурси могу ставити у службу будућег развоја.

Њихов највећи квалитет, међутим, представља јединственост и изузетност у третману јавних простора и значај који је јавним просторима дат. Ипак, постоји разлика у томе како је то изведено у пројектима Риа 2000 и Емшер парк с једне стране, и Гасометар града с друге. Док је у прва два креирано простор-

но решење које је читљиво, лако разумљиво, потврђује просторну доступност и омогућава лаку и несметану комуникацију и оријентацију у простору, у случају трећег тек спорадична решења говоре у прилог изврсности на овом плану. Пре би се могло рећи да Гасометар решења уносе забуну и недоумицу и да нуде решења базирана на принципима класичног зонинга. Намене и функције се ређају као слојеви или суседне зоне, одвојене једне од других без јасно успостављених међусобних веза и нејасних порука о простору и тумачењу просторних квалитета комплекса.

Диверзификација активности одликује сва три пројекта. У Емшер парку различите активности су зналачки испреплетане тако да стварају утисак целине и богатства иако свака појединачно остаје независна. У пројекту Риа 2000 диверзитет објеката одражава богатство културе и спроведен је и кроз умешно изведене полифункционалне објекте. У случају Гасометра, иако присутна, диверзификација активности не доприноси квалитету решења на исти начин као у прва два случаја углавном захваљујући несразмери између степена разноликости према величини појединачног објекта односно комплекса у целини. Превише различитих активности на релативно малом простору су у супротности са начелима одрживог решења и критеријумом баланса.

Интегрисање природног окружења и створених структура, као и разумевање енвиронменталних утицаја физичке средине на природу су међу кључним принципима одрживости. Укључивање ових принципа и њихова доследна интерпретација у физичком простору је императив сваког одрживог решења. У том смислу, Емшер парк представља изванредан пример успелог решења и пуне примене ових принципа. Иако у случају пројекта Риа 2000 ови принципи нису били међу приоритетним, решења ипак носе одлике добре праксе интервенисања у урбаном окружењу где се наслеђене природне одлике уважавају а елементи природног интегрису у креирану физичку средину. У случају Гасометра принцип интегрисања по природи ствари није могао бити материјализован, док се уважавање утицаја створених структура и њиховог функционисања на окружење не запажа.

Локална историја и локално знање су доследно уведени и интегрисани у сва три пројекта. Сва три пројекта речито говоре у прилог тези да се и најкомпликованији захвати у урбаном ткиву у пројектима урбане обнове

могу радити у сагласју са наслеђеним које доживљава нове интерпретације и доприноси културној диверзификацији и развоју културе. С друге стране, обогаћују урбанитет или доприносе квалитету места. Сва три пројекта су рађена са циљем да оставе допринос колективном памћењу о томе шта су некада била, шта су данас и шта могу да пренесу будућим генерацијама.

Пројекти се разликују по укупним ефектима на плану одрживости. Ниједан од три пројекта није у потпуности испунио све критеријуме. Запажа се да су у неким доменима, тј. по питању неких били успешнији док по питању других нису досегли очекивани ниво. Ипак, гледано укупно, неки су били више успешни. Гасометар је постигао високе или веома добре резултате само по неколико критеријума. Изостали су резултати по кључним који се тичу уравнотежених решења, квалитета јавних простора или разумевања утицаја на окружење. На другој страни, Емшер парк стоји као контраст њему са решењима високо рангираним по скоро свим критеријумима. И збиља, од сва три пројекта Емшер парк се највише приближио идеалу одрживости. Риа 2000 ће уз изванредно тумачење значаја јавног простора и уклапања у окружење, остати трајно упамћена и слављена као пример како је архитектура променила простор.

ЗАКЉУЧАК: МОГУ ЛИ КРЕАТИВНЕ ЕКОНОМИЈЕ ДА ПРОИЗВОДЕ ОДРЖИВА РЕШЕЊА?

Примери Емшер парка, Рије 2000 и Гасометра утврђују сазнање да је свако место јединствено и да пројекти постају успешни када уважавају и њихове мане и предности, када се њихова целовитост препознаје као полазиште а карактер и јединственост као ултимативни циљ интервенције. У сва три пројекта је препознат њихов *genius loci*, њихов идентитет и особеност локалног, и решења која су произашла су била у пуној сагласности са тим. У сва три су на оваквим полазиштима грађена решења која су их учинила светски познатим и признатим.

Примери су такође показали да креативне економије и одрживост имају многе додирне тачке а у неким аспектима и блискост. Али, открили су нам и пажње вредно сазнање да се одрживост не остварује преко унапред дефи-

нисаних образаца или решења већ кроз тумачење и интерпретацију. Одрживост је пре филозофија, ствар културе или приступ решавању развојних проблема него што је сет решења која се имплементирају. И као што то важи у другим аспектима просторног развоја, тако је и на плану просторне организације, урбане форме или урбаног дизајна. Одржива урбана организација и форма или одрживи урбани дизајн окупљају многе елементе „прављења“ места: одговорност према окружењу и ефектима које трансформације окружења производе, одговорност према животној средини, одговорност на плану социјалних последица које промене у окружењу производе на које се креирање нових урбаних структура односе. Одрживи град нема специфичан изглед нити се може препознати само по форми. У питању је садејство са другим значењима урбаног, са другим значењима које „место“ има а које далеко превазилазе само физички израз и приближавају се значењу интегрисаног простора и интегрисане средине. Ниједно решење које претендује на то да буде одрживо не може бити такво уколико не испуни и услове који се тичу економског развоја, креирања економских опортунитета и које у коначном не доводи до испуњења ултимативног циља унапређења квалитета живота у заједници. То је место где се креативне економије и одрживост срећу.

Чини се, као да се поново откривају основне функције градова у релацији према урбаности. Креативни градови и региони постају свесни својих специфичних квалитета, своје снаге или пак својих слабости. Они постају специфични магнети који привлаче људе и ресурсе. „Нема бојазни да би у таквом свету градови постајали слични једни другима или једнаки, јер сваки ће градити на ономе што га чини специфичним, јединственим и бољим према другима“ (Molder, 2005). Три случаја овде приказана речито говоре овом у прилог. Не само да су у многим облицима инкорпорирани одрживост, већ су такође открили да постоји заједничко поље које одрживост и креативне економије деле. Поље које ће бити предмет будућих истраживања и које већ данас пројекти као што су три приказана у овом раду најављују као прегршт нових изазова за урбанисте и академску јавност широм света.

БИБЛИОГРАФИЈА

- (1) Bajić Brković, Milica (2002): Global Movements and New Resources: a Planners Perspective. In: *Resource Architecture*. XXI World Congress of Architecture. Conference Proceedings. UIA Berlin 2002.
- (2) Бајић Брковић, Милица (2001): Одрживи развој и нове тенденције у урбанистичком планирању. Куртовић Фолић, Н., ед.: *Становање 2000*. Архитектонски факултет, Универзитет у Београду.
- (3) Bajić Brković, Milica (2006): Restructuring the European Urban Space. Non-published paper. University of Belgrade, Belgrade, Serbia (available with Author).
- (4) Brković, Milica (2007): Creative Economies and Sustainability: Case Studies from Europe. *When Creative Industries Crossover with Cities*. HKIP&UPSC, Hong Kong.
- (5) Landry, Charles (2004): *Riding the Rapids: Urban Life in an Age of Complexity*. Building Futures, London, UK.
- (6) Landry, Charles (2004): *The Creative City, A Toolkit for Urban Innovators*. Comedia, Earthscan, London, Sterling, VA.
- (7) Hall, Peter (2001): *Cities in Civilisation*, Blackwell Publishers Ltd.
- (8) Howkins, John (2001): *The Creative Economy*, Penguin Books Ltd.
- (9) Molder, Jaap (2005): Creative Environments in the Dutch-City Regions, in: *Making Spaces for the Creative Economy*, ISOCARP. The Hague.
- (10) ----- (2004): *Urban Design Compendium*, English Partnership, The Housing Corporation. UK.
- (11) ----- (2005): *Making Spaces for the Creative Economy*. ISOCARP, The Hague.

Извори фотографија:

Слике 9, 10: www.dysturb.net/wp-content/plugins/falbum/wp/

Слике 11, 12 и 13: Wien, Staterhaltung, Staterneuerung, Der Stand der Dinge III, 2000.